

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI
MINISTERUL MUNCII, FAMILIEI,
PROTECȚIEI SOCIALE ȘI
PERSONELOR VÂRSTNICE
AMPOSDRU

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI
NAȚIONALE
OIPOSDRU

Universitatea
"Lucian Blaga"
din Sibiu

Investește în oameni!

Proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013

Axa prioritară: nr. 1: „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”

Domeniul major de intervenție: 1.5.: „Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”

Titlul proiectului: “Armonizarea valențelor academice românești cu cele ale Comunității Europene”

Cod contract: POSDRU/CPP107/DMI1.5/S/76851

Beneficiar: Universitatea “Lucian Blaga” din Sibiu

Satul tradițional reprezentat în muzeele etnografice în aer liber din România

(Rezumat)

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Paul NIEDERMAIER
Membru corespondent al Academiei Române

Doctorand:

Andreea BUZAȘ NEAGOE

Sibiu, 2014

Cuprins

Argument / 5

I. Satul românesc în literatura de specialitate / 8

I.1. Definiții ale satului / 9

I.2. Satul românesc în beletristică / 17

I.3. Satul în viziunea și dezbaterile Academiei Române / 20

I.4. Satul în concepția Școlii monografice de la București / 26

I.5. Cercetări și cercetători despre tipologia satului românesc / 27

II. Elementele constitutive ale satului / 49

II.1 Vatra și moșia / 50

II.2. Gospodăria / 60

II.3. Biserica și cimitirul / 68

II.4. Meșteșuguri, instalații și industrii țărănești / 72

III. Rezervații de arhitectură vernaculară / 75

III.1. Protejare și viabilitate / 75

III.2. Stadiul actual al activității de conservarea în situ a arhitecturii vernaculare / 83

III.3. Patrimoniul vernacular din România – patrimoniu al umanității / 87

III.4. Rolul muzeelor etnografice în aer liber în activitatea de conservare in situ a rezervațiilor de arhitectură vernaculară / 91

IV. Muzele etnografice în aer liber din România / 94

IV.1. Repere istorice / 94

IV.2. Reprezentarea tipurilor de sate în muzele etnografice în aer liber / 116

IV.3. Construcții de utilitate publică / 139

IV.4. Semne și însemne sătești / 147

V. Etnomuzeologia românească în context european / 155

V.1. Statutul actual al muzeelor etnografice / 155

V.2. Identitate, alteritate, multiculturalitate în spațiul european. Patrimoniul cultural al muzeelor în aer liber în context european / 165

Considerații finale / 208

Glosar / 211

Lista ilustrațiilor / 214

Bibliografie / 219

Anexe (Documentaria) / 232

***Satul tradițional reprezentat în muzeele
etnografice în aer liber din România***
(Rezumat)

Cuvinte cheie: sat, școala sociologică, Academia Română, tipologia satului, patrimoniu material, cultură imaterială, arhitectură vernaculară, legislație, muzeu etnografic în aer liber, etnomuzeologie, identitate, context european.

Abordarea acestui subiect pornește de la convingerea că o asemenea investigație, bazată pe cercetarea etnologică, dar și pe informațiile furnizate de discipline înrudite precum istoria, geografia și arhitectura, va contribui la o mai justă și mai bună înțelegere a specificului social și cultural al satului românesc aflat, actualmente, într-o degradare progresivă, într-o stare de criză, acutizată de modernizare și globalizare.

Demersul de a cerceta satul tradițional reprezentat în muzeele etnografice în aer liber din România este cu atât mai important cu cât fenomenul dezagregării satului a pornit tocmai de la abandonul tradițiilor, de la confundarea tradiției cu tot ceea ce este vetust. În această privință, unitățile muzeale, în special cele în aer liber, devin factori cheie în recrearea imaginii satului la scară redusă, în salvarea și promovarea patrimoniului material și imaterial al acestuia.

Deoarece satul tradițional reprezintă „matricea stilistică” a culturii și civilizației românești, considerăm importantă încercarea de a stabili măsura în care acesta se regăsește în muzeele etnografice în aer liber din România, prin elementele sale constitutive, cu valoare exponențială. Acestea vor fi urmărite atât în muzee, cât și în cadrul repertoriului *Muzeul virtual al monumentelor etnografice în aer liber din România*, realizat de CIMEC sub coordonarea doamnei Irina Oberländer-Târnoveanu, în contextul aducerii „la zi” (la nivelul anului 2013) a informațiilor privind istoricul și evoluția tematică a muzeelor în aer liber.

Încercăm, astfel, să realizăm o primă sinteză privind locul și rolul muzeelor în aer liber în conturarea esenței și a individualității satului românesc tradițional. Referitor la conceptul de tradiție, pornim de la ipoteza că, inițial, „orice cultură este tradițională. Chiar dacă ea se crede nouă, ruptă de trecut, chiar dacă ea se vrea și poate chiar este născută din prezent, ea (cultura) urmărește să se perpetueze, să devină o tradiție”¹, înscriindu-se astfel în definiția inițială². Mizăm pe faptul că tradiția, cu modificările ei inerente, continuă să existe, iar muzeele au un rol esențial în conservarea și promovarea ideii de tradițional, în contextul unor coordonate firești ale unor acțiuni justificate prin formularea: „așa se făceau lucrurile cândva, pe vremea bunicilor sau a străbunicilor noștri”. Aceasta în condițiile în care, tradiția pe care încercăm să o explicăm sau să o conștientizăm este, de fapt, „cea pe care n-o mai respectăm sau, cel puțin, cea de care suntem gata să ne rupem.”³

Primul din cele cinci capitole ale tezei – *Satul românesc în literatura de specialitate* – conturează imaginea satului așa cum se desprinde din paginile de beletristică, din discursurile de recepție la Academia Română, din cercetările Școlii sociologice de la București, precum și din literatura de specialitate – vizând ipostaze ale satului așa cum apar acestea în accepțiunea unor autori precum Dimitrie Gusti, Liviu Rebreanu, Romulus Vuia, Simion Mehedinți, Lucian Blaga, Henri H. Stahl, Ernest Bernea, Traian Herseni, Constantin Noica etc. În paralel, demersul vizează cercetările și studiile legate de lumea satelor, care au dat naștere unor teorii și metodologii privind modul de organizare al muzeelor etnografice în aer liber din România.

Primele cercetări științifice asupra satelor românești au fost întreprinse de Ion Ionescu de la Brad (1818-1891), în urma lor rezultând monografiile județelor Dorohoi⁴, Mehedinți⁵ și Putna⁶, precum și studiile despre regiunile dobrogene – zone în care oierii mărgineni, stabiliți aici, au ctitorit biserici, au înființat școli, cămine culturale, și asociații profesionale. La sfârșitul secolului al XIX-lea, sub coordonarea

¹ *Dicționar de etnologie și antropologie*, coord.: Pierre Bonte, Michel Izard, Iași, Polirom, 1999, p. 674.

² Tradiția este definită, în mod frecvent și la nivel general, ca fiind ceea ce se păstrează din trecut în prezent, ea rămânând activă prin acceptarea de către cei care o primesc și o transmit mai departe, următoarelor generații.

³ *Dicționar de etnologie și antropologie...*, p. 675.

⁴ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Dorohoi*, București, Imprimeria Statului, 1866.

⁵ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Mehedinți*, București, Imprimeria Statului, 1867.

⁶ Ion Ionescu de la Brad, *Agricultura română din județul Putna*, București, Imprimeria Statului, 1869.

„Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român”, au fost întocmite monografiile localităților Orlat⁷, Gura Râului⁸, Răhău⁹, prezentate și premiate în 1894, la un concurs inițiat de publicațiile „Tribuna” și „Foaia poporului”. La începutul secolului al XX-lea, numărul monografiilor sătești a crescut considerabil, unele dintre acestea (*Monografia comunei Târgu-Frumos* de Neculai Dăringă sau *Monografia comunei Rășinari* de Victor Păcală) constituind chiar posibile modele pentru acțiunea fundamentată științific și impusă ca metodă de studiu de către Școala sociologică de la București.

În cadrul primului capitol sunt vizate principalele definiții ale satului, precum și aspectele etimologice și lingvistice ale noțiunii de „sat”. Cea mai veche formă de așezare umană din România, satul este reprezentativ pentru toate zonele geografice ale țării, fiind alcătuit dintr-o aglomerare de case și dependințe și cuprinzând, din punct de vedere teritorial, mai multe spații: o zonă rezidențială, vatra, la care se adaugă un teritoriu folosit pentru agricultură, adică o zonă productivă, numită hotar, moșie sau mereaua satului¹⁰. Denumirea de sat provine, după majoritatea lingviștilor, din latinescul „satus”¹¹ (ceea ce este așezat), iar după alți cercetători, din latinescul „fossatum”, adică fortificație („îngrăditură cu șanț, un cuprins de lume, o lume”¹²), aspect dat, inițial, de dispunerea caselor unele lângă altele, cu zona din jurul lor cultivată.

Pentru antropologii de astăzi, „sintagma *satul românesc* se referă, mai degrabă, la o viziune intelectual-urbană decât la o realitate rural-țărănească, chiar dacă tot mai mulți țărani au interiorizat, la rândul lor, această imagine oferită de elite.”¹³ Prototipul acestei idei poate fi considerat însuși satul-idee, familiar cu eternitatea, al lui Blaga. Se pare că satul românesc este o viziune axiologică – nobilă și frumoasă – dar atemporală prin definiție, supusă, totuși, unei realități a constrângerilor civilizatoare și ideologice manifestate prin fenomene precum urbanizarea forțată din comunism, colectivizarea și migrația către oraș sau Occident etc.

⁷ Romul Simu, *Monografia comunei Orlat*, Sibiu, 1895.

⁸ Ioachim Muntean, *Monografia economică-culturală a comunei Gura Râului*, Sibiu, 1896.

⁹ Nicolae Cărpinișan, *Monografia comunei Răhău*, Sibiu, 1897.

¹⁰ *Atlasul etnografic român*, vol. I – *Habitatul*, coord.: Ion Ghinoiu, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 36.

¹¹ George Rusnac, *Originea rom. (f)sat, oraș și a alb. fshat*, în „Limba Română”, revistă de știință și cultură, nr. 11, anul XV, 2005, p. 57-62.

¹² Constantin Noica, *Rostirea filozofică românească*, București, Editura Științifică, 1970, p. 258.

¹³ Interviu cu Vintilă Mihăilescu, publicat în *Think Outside the Box* (TOTB), 7 decembrie, 2011.

Perspectiva filosofică presupune, pe lângă elogiul adus satului românesc de către Lucian Blaga, și varianta conform căreia satul este definit ca punct final al unei civilizații. În acest sens, Constantin Noica, preocupat de habitatul rural, precizează că însăși istoria, „în mersul ei către ceva ce nu poate fi refuzat de nici o spaimă și nici un regret, dezintegrează acest punct final al unei civilizații”¹⁴, subliniind astfel destinul implacabil al satului tradițional.

Sociologii definesc satul tot printr-o serie de coordonate generale, care, însă, se doresc a fi disociate net de anumite concepte filosofice¹⁵, accentuând diversitatea și complexitatea fenomenului românesc rural, care implică ample cercetări de teren și anchete sociale.

De la Vasile Alecsandri, autorul celei dintâi colecții de folclor publicată în 1852¹⁶, satul românesc și țăranul din spațiul carpatin au fost două dintre cele mai productive entități pe linia literaturii beletristice, generatoare a unor capodopere ale literaturii române: *Pădureanca* (Ioan Slavici), *Fire de tort* (George Coșbuc), *Strigoii* (Ion Agârbiceanu), *Baltagul* (Sadoveanu), *Urcan bătrânul* (Pavel Dan), ș.a. – toți împlinind programul *Daciei Literare* (1840). Actul plin de semnificație pentru beletristica românească, prin care Alecsandri a scos la lumină poezia populară, a fost desăvârșit de Eminescu, printr-o integrare firească a literaturii orale în limbajul poeziei: „Colaborarea dintre românul cel mai modest și poetul cel mai mare a fixat linia generală a originalității literare românești.”¹⁷

Satul a avut un loc aparte și în dezbaterile Academiei Române. Deținând un rol important în viața științifică și culturală a țării, Academia Română și-a propus, încă de la înființare (1866), câteva direcții principale: publicarea unei gramatici normative și a unui dicționar al limbii române, cercetarea istoriei și culturii naționale. Promovând ideile emenate de cărturarii de la 1848 (îndeosebi Vasile Alecsandri și Alecu Russo) și dezvoltate de Al. Odobescu, Athanasie Marienescu, B.P. Hasdeu și Asociațiunea „Astra” de la Sibiu, Academia Română a inclus tema culturii populare și a satului

¹⁴ Constantin Noica, *Gânduri despre sat și Țsat*, în *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, Editura „Eminescu”, 1987, p. 181.

¹⁵ H. H. Stahl, *Satul românesc. O discuție de filosofie și sociologia culturii*, în „Sociologie românească”, anul II, nr. 11-12, noembrie-decembrie 1937, p. 500.

¹⁶ *Poezii populare – Balade (cântice bătrânești), adunate și îndreptate de Vasile Alecsandri*, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1852.

¹⁷ Liviu Rebreanu, *Laudă țăranului român*, în *Discursuri de recepție la Academia Română*, ediție îngrijită de Octav Păun și Antoaneta Tănăsescu, București, Editura Albatros, 1980, p. 291.

românesc într-o suită de discursuri de recepție, ca o confirmare a ideii de permanență a folclorului cu rolul lui de catalizator în evoluția literaturii și a artei noastre. Spre exemplu, ideile despre civilizație, promovate de Simion Mehedinți¹⁸ în discursul de recepție la Academia Română sunt pregnante, îndeosebi astăzi, când au prins contur, după aproape un secol, în *Muzeul în Aer Liber din Dumbrava Sibiului* – un muzeu specializat tematic, dedicat reprezentării sistemului ocupațional tradițional al poporului român și evoluției uneltelor, de la cele mai vechi (răsuca), până la instalațiile și sistemele tehnice cele mai complexe de prelucrare, depozitare sau de transport, cunoscute de-a lungul istoriei.

Trebuie amintit rolul important al Academiei Române în instituționalizarea cercetării culturii populare, dar și a satului în general, prin înființarea și funcționarea Arhivei de Folclor de la Cluj (1930) și a Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” din București (1949).

Școala sociologică de la București a avut un rol esențial în cercetarea satului tradițional și, ulterior, în înființarea Muzeului Satului din București. Cercetările monografice demarate în 1925 de Dimitrie Gusti, realizate de echipe formate din sociologi, muzicologi, coreologi, literați, pictori ș.a., au condus la crearea unor documente primare scrise, precum chestionarele, fișele tip, fișe de fonograf, reprezentări grafice, înregistrări audio și video, majoritatea redând fidel viața satelor de la acea vreme și găsindu-și locul ca instrumente de lucru în cadrul arhivelor, bibliotecilor și muzeelor.

Un alt aspect important vizat în primul capitol al lucrării, îl constituie problema tipologiei așezărilor rurale, datorată diversității geografice a teritoriului țării, precum și condițiilor istorice în care satele s-au format și organizat.

Considerând că așezările rurale și casa de la țară constituie două dintre cele mai neglijate capitole ale etnografiei românești, Romulus Vuia a acordat acestora o atenție specială, redactând un studiu amplu privind *Satul românesc din Transilvania și Banat*¹⁹. Pornind de la factorii geografici și etnografici, Romulus Vuia întregește criteriile de stabilire a tipurilor de așezări rurale cu factori istorici, politici și

¹⁸ Simion Mehedinți, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*, în *Discursuri de recepție la Academia Română*, București, Editura Albatros, 1980, p. 129-141.

¹⁹ Romulus Vuia, *Satul românesc din Transilvania și Banat – studiu antropogeografic și etnografic*, în *Studii de etnografie și folclor*, vol. I, Ediție îngrijită de Mihai Pop și Ioan Șerb, București, Editura Minerva, 1975, p. 155-360.

economici. Analiza lui Vuia folosește criteriile precum: planul satului, structura lui internă, densitatea și felul de grupare al gospodăriilor, raportul dintre ulițe și case, locul și direcția clădirilor și gruparea lor față de uliță și intravilan, așezarea moșiei în jurul casei sau împărțirea ei între sat și hotar, felul și proporția acestor împărțiri, hotarul comunei, sistemul de împărțire a hotarului, ocupația locuitorilor, poziția satului față de altitudinea și relieful terenului, la care se adaugă și ocupația predominantă a locuitorilor. Dacă Romulus Vuia are meritul de a fi făcut prima încercare de conturare morfologică și încadrare tipologică a localităților din Banat și Transilvania, lui Constantin Pavel²⁰ îi datorăm prima tipologizare din punct de vedere funcțional a localităților din valea Crișului Negru, contribuind la cunoașterea tipologică a așezărilor rurale, a cărei importanță a fost, de altfel, subliniată de etnografi, istorici, sociologi și geografi²¹.

Continuând și dezvoltând cercetările asupra motivelor care au generat tipologia așezărilor rurale din România, Ioan Godea și Virgil Maxim aduc în atenție un amplu studiu, *Considerații istorice și demografice privind evoluția tipologică a așezărilor rurale din nord-vestul României*²², realizat pe baza unor documente din Arhivele Statului Oradea (Fond: Episcopia romano-catolică), din care aflăm date inedite legate de măsurile administrative referitoare la operațiunile de aliniere a satelor din nord-vestul României.

Preocupat de domeniul culturii și civilizației de tip tradițional văzut din punctul de vedere al arhitectului și al istoricului culturii, cercetătorul Paul Niedermaier este cel care aduce pentru prima oară în discuție problema reprezentării tipurilor de sate în cadrul proiectului de sistematizare al unuia dintre cele mai mari muzee etnografice în aer liber din Europa, *Muzeul „Astra”* din Dumbrava Sibiului. Problematika componentelor și tipologiei habitatului rural, dar și a redării acestuia în muzee a făcut obiectul unor studii interesante, publicate în reviste de specialitate, precum: *Unele probleme privind proiectarea muzeelor etnografice în aer liber* în „Revista Muzeelor”,

²⁰ Constantin Pavel, *Locuri și oameni din Munții Bihării*, Beiuș, 1926.

²¹ Vintilă Mihăilescu, *Trebuie recunoscute trei tipuri de sate: satul adunat, satul răsfirat și satul risipit*, în „Buletinul Societății române de geografie”, tom XLI, București, 1926; H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I-II, București, 1958-1959; P. Mureșan, *Contribuții la studiul așezărilor și construcțiilor țărănești din Câmpia Transilvaniei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj, 1969.

²² Virgil Maxim, Ioan Godea, *Considerații istorice și demografice privind evoluția tipologică a așezărilor rurale din nord-vestul României*, în „Biharea” – culegere de studii și materiale de etnografie și artă, Oradea, Muzeul Țării Crișurilor, 1975, p. 13.

1965 (număr special al Sesiunii de comunicări științifice a Muzeelor – 1964); *Proiectul de sistematizare a Muzeului din Dumbrava Sibiului*, în „Cibinium”, 1966; *Muzee etnografice din Austria și R.F.G. Note de călătorie*, în „Cibinium”, 1967–1968 etc.

Tot în cadrul capitolului I, este adusă în discuție necesitatea stabilirii unui sistem unitar în ceea ce privește tipologia satelor, dar și suficient de flexibil pentru a cuprinde toate satele, bazat pe o actualizare permanentă a informației referitoare la transformările suferite de acestea.

Capitolul al II-lea include aspecte generale legate de *elementele constitutive ale satului românesc* (vatra și moșia, casa, gospodăria, ulița, biserica, cimitirul, piața, semnele de hotar – crucile, troițele și fântânile –, meșteșuguri și industrii țărănești), stabilind locul pe care acestea îl ocupă în lumea satului și fixând reperele care trebuie urmărite în cadrul muzeelor în aer liber, precum și modalitatea de reprezentare a acestora. Totodată, am încercat să identificăm acele elemente esențiale care lipsesc din muzele în aer liber, în vederea completării acestora, atâta vreme cât le vom găsi încă în satele noastre.

În sat, fiecare construcție avea rolul ei bine definit în mentalitatea țaranului român. Marin Sorescu redă ideea referitoare la faptul că pentru orientarea în satul „închis ca o cetate”, printre alte „repere”, copilului îi sunt indicate, alături de o anumită casă, o poartă sculptată, un râu sau diverși copaci și „biserica veche și biserica nouă, / Ca două capete ale aceluiași ștergar frumos, pus pe umerii satului”, dar și „cimitirul din vale, cu lilieci înfloriți”. (Marin Sorescu, *A trimis vorbă*, II)

Vatra și moșia pot fi abordate din perspectiva cercetărilor efectuate în cadrul *Atlasului etnografic român*, prin identificarea lor cu însăși existența satului: „satul adăpostește o comunitate rurală ai cărei membri sunt legați prin relații de rudenie, solidaritate și bună vecinătate și cuprinde din punct de vedere teritorial o zonă rezidențială, *vatra* și o zonă productivă, *moșia*.”²³

În urma cercetărilor realizate pentru *Atlasul etnografic român*, habitatul rural determinat de existența vetrelor și a moșiilor este împărțit, în funcție de geneză, în: „sate-mată, existente la întemeierea Principatelor românești (Țara Românească, Moldova și Transilvania) și amintite în primele documente emise de cancelariile domnești; sate-roii locuite de populația excedentară a satelor matcă, care a întemeiat

²³ *Atlasul etnografic român*, vol. I - Habitatul, coord.: Ion Ghinoiu, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 36.

așezări noi pe același trup de moșie; sate de colonizare spontană, întemeiate de românii sosiți de pe alte meleaguri românești și sate de colonizare dirijată, întemeiate de străini”.²⁴

Casa țărănească, în marea ei varietate, înseamnă pentru țăran ceva mai mult decât înseamnă pentru omul de la oraș. Gospodăria aparține ordinii economice sătești, însă casa este expresia nevoilor interioare ale țăranului, construcția ei fiind umanizată. De aceea, omul vechiului sat nu-și putea schimba oricând și oricum locuința construită de el însuși și devenită, astfel, parte a ființei sale. Poarta marchează atât limita dintre curte și uliță, cât și legătura dintre ele, adică pragul acestora. Ea protejează ograda omului și o sustrage uliței – spațiu care poate fi „necurat”, suspus necunoscutului și, în consecință, unor spirite nu întotdeauna benefice.

„Gospodăria, unitate de bază a satului, este terenul din vatra sau moșia așezării, de obicei împrejmuit, ocupat de casă, anexe, curți și grădini.”²⁵ Gospodăria este factorul principal în funcție de care se stabilește tipul unei așezări rurale, în așa fel încât putem spune că ea reprezintă, alături de anexe și sistemele de împrejmuire, însăși imaginea satului la scară redusă. „Micro-mediul construit sau amenajat ca adăpost pentru oameni (și eventual și pentru adăpostirea animalelor, a recoltelor etc.), locuința trebuie deosebită de habitat, ca mod de repartizare a unităților de rezidență pe un anumit teritoriu. Fără îndoială că locuința oferă, prin diversitatea formelor, tipurilor și materialelor de construcție specifice, unele indicii cu privire la constrângerile și facilitățile mediului în care este construită; totuși, am greși dacă am vedea în toate acestea o simplă expresie a determinismelor geografice și a nevoii universale de protecție, care ar prezenta pretutindeni aceleași exigențe referitoare la confort.”²⁶ Cadrul geografic, social și istoric a influențat evoluția și diversitatea caselor țărănești. Pe lângă aceste aspecte, în contextul stabilirii tipologiei caselor, trebuie ținut cont și de tehnicile și materialele de construcție, elementele de decor și planimetrie etc.

Referitor la *ulița* satului, atât prezența cât și lipsa acesteia pe teritoriul rural reprezintă factori esențiali în realizarea tipologiei satelor. În studiul *Satul românesc din*

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ Cf. *Atlasul etnografic român*, coord.: Ion Ghinoiu, vol. I: Habitatul, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2003, p. 106.

²⁶ *Dicționar de etnologie și antropologie*, coord.: Pierre Bonte, Michel Izard, trad.: S. Vultur, R. Răutu, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 387.

Transilvania și Banat, Romulus Vuia²⁷ pornește de la literatura etnografică germană văzută ca reper în ceea ce privește stabilirea principalelor tipuri de sate. Pe lângă planul satului, hotarul și ocupația locuitorilor, un criteriu important în realizarea tipologiei l-a constituit raportul dintre uliță și case, locul, dispunerea clădirilor și gruparea lor față de uliță și intravilan.

Ca elemente structurale ale satului, *biserica și cimitirul* au un rost extrem de bine conturat în lumea satului. De aceea, considerăm utilă stabilirea clară a evoluției acestor două „entități”, pornind de la clarificarea tipologiilor și a gradului de răspândire, a modalităților de conservare și restaurare, a importanței cercetărilor dendrocronologice (atât în cazul bisericilor de lemn, cât și în cazul unor monumente funerare vechi), vizând atât elementele specifice, cât și cele comune cu construcțiile civile. Spre exemplu, constructorii de biserici au preluat din arhitectura casei prispa, atât cu rolul de a adăposti intrarea și pe cei care nu mai aveau loc în biserică, cât și pentru așezarea meselor de pomenire a morților sau chiar pentru spațiu de întâlnire și judecată a adunării bătrânilor satului. De asemenea, în satul românesc tradițional cimitirul, denumit și țintirim, gropniță, progadie sau grădină a morților, avea același mod de organizare cu cel al gospodăriilor din vatra satului, pe neamuri. Locul ocupat în vatra satului de cei vii avea corespondent într-o parte sau alta, în toposul cimitirului²⁸.

În mentalitatea arhaică, începuturile ideii de *piață* se rezumau la activitatea economică prin care familia, neamul și vecinătățile – ca grupuri sociale constituente ale satului – munceau și produceau în vederea consumului, la limita și intensitatea nevoilor interne. Producția de bunuri, circulația și consumul acestora se făceau în cerc închis: „în satul tradițional economia pleacă de la gospodărie și se împlinesc în hotarul satului; numai rareori îl trece pentru nevoi mai puțin obișnuite.”²⁹ Anumite documente menționează, în afara vetrei satelor, existența toloacelor³⁰ - locuri specifice zonei Moldovei, situate în mijlocul așezărilor – unde obștea se întrunea pentru rezolvarea anumitor probleme, iar tinerii organizau jocul (hora). Tot aici, se făceau schimburi de

²⁷ Romulus Vuia, *Satul românesc din Transilvania și Banat – studiu antropogeografic și etnografic*, în *Studii de etnografie și folclor*, vol. I, Ediție îngrijită de Mihai Pop și Ioan Șerb, București, Editura Minerva, 1975, p. 155-360.

²⁸ *Atlasul etnografic român*, vol. I - Habitatul, coord.: Ion Ghinoiu, București, Editura Academiei Române, 2003, p. 37.

²⁹ Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*, București, Editura Vremea, 2006, p. 154-155.

³⁰ DIR, A, XVI, II, p. 313.

produse, adică se ținea târg. Ceea ce cunoaștem sub accepțiunea de târg (fără a face referire aici la târg cu semnificația de oraș³¹) implică, în lumea rurală, o puternică funcție socială prin care, în afară de produse, se schimbau și opinii, se aflau ultimele noutăți (vezi „Poiana lui Iocan” din romanul *Moromeții* de Marin Preda).

Legătura dintre sate este asigurată, în mod simbolic, de *cruce*. Așezată lângă fântâni, la hotare sau la întretăierea drumurilor, crucea, pe lângă multitudinea de simboluri și funcții pe care le deține, oferă acestora o atmosferă de liniște și de umanitate.

Fântâna – un alt simbol dual, cu rol material dar și spiritual – pune în legătură oamenii, îi ajută să socializeze. Este locul de unde oamenii iau apă proaspătă, dar află și vești noi unii de la ceilalți. Simbol al vecinătăților, fântânile sunt prielnice, de asemenea, săvârșirii actelor rituale și sunt considerate, în viziunea țaranului român, ochii pământului în care cerul își oglindește față. Dacă studiem hărțile din *Atlasul etnografic român*, cu diferite reprezentări ale fântânilor pe teritoriul țării, observăm două mari categorii de fântâni. În zonele de munte fântânile sunt mai simple, având o cupă de lemn dintr-o singură bucată, scobită la unul dintre capete, cu un mâner, necesitând doar capacitatea de a capta apa proaspătă pentru a o putea ridica în cantități mai mari. La șes, însă, pe lângă adunatul apei în fântână, este nevoie și de aducerea acesteia la suprafață, fapt ce a făcut să apară cumpăna fântânii. Cumpăna reprezintă cea mai răspândită și cea mai simplă fântână a câmpiei.

În ceea ce privește *meșteșugurile*, amploarea acestora a dus la apariția așa numitelor sate specializate cu importanță locală, zonală sau chiar suprazonală, în funcție de aria de desfacere a produselor confecționate, cele care treceau „granița” satului fiind vândute sau schimbate în târguri, bâlciuri și iarmaroace sau de-a lungul drumurilor mai intens circulate, care au căpătat ulterior chiar și denumirea mărfurilor vândute: Drumul sării, Drumul olarilor, Drumul vărarilor, Drumul lemnarilor etc. Referitor la instalațiile și industriile țărănești, acestea sunt urmărite în contextul profilului mixt al ocupațiilor, a diversității resurselor naturale și a cunoștințelor moștenite și dezvoltate cu fiecare generație, în urma cărora au fost realizate tipuri de instalații menite a ușura procesul muncii. În literatura noastră de specialitate, o

³¹ Vezi *Dezbateri. Colocviul „Termenii: târg/oraș. Semnificație, evoluție și utilizare”*, în „Historia Urbana”, Tomul I, Nr. 1/1993, București, Editura Academiei Române, p. 83-109; Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 22, 72-75.

tipologie amplă și completă a instalațiilor tradiționale specifice satului românesc o regăsim în studiul realizat de Corneliu Bucur, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*³², această clasificare servind la elaborarea chestionarului legat de instalațiile tehnice populare pentru *Atlasul etnografic român*. Principalele elemente luate în considerare în realizarea tipologiei sunt legate de materia primă și de procesele de prelucrare și procesele tehnice, de principiile mecanice de acționare, de sistemele de transmisie, de particularitățile morfologice și funcționale, precum și de tehnicile și materialele de transmisie.

O contribuție majoră în prezentarea și tipologizarea patrimoniului preindustrial și industrial din România, o are Volker Wollmann³³, care clasifică monumentele tehnice în funcție de criterii axate pe importanța acestor monumente pentru existența omului (aprovizionarea cu apă industrială și potabilă, aprovizionarea cu gaz metan, exploatarea unor minereuri etc.).

Cel de-al III-lea capitol vizează *Rezervațiile de arhitectură vernaculară*, cu accent pe redarea a numeroase aspecte privind legislația în vigoare și sublinierea rolului rezervațiilor în conservarea satului românesc, ca una dintre principalele soluții de protejare a acestuia, care precede transferul monumentelor în muzeele în aer liber.

Istoricul preocupărilor pentru monumentele de arhitectură vernaculară își are începuturile, conform relatărilor lui Nicolae Iorga, în perioada 1753-1756, timp în care Moldova se afla sub domnia lui Grigore Matei Ghica, cunoscut, în special, pentru vizitele dese la cetățile și curțile domnești, considerat astfel „primul inspector al monumentelor istorice.”³⁴

Un an important pentru rezervațiile de arhitectură vernaculară din România, dar și pentru statutul muzeelor etnografice în aer liber a fost 1982, an în care au apărut normele privind reglementarea activității de restaurare a bunurilor istorice, artistice, științifice, tehnice, de istorie naturală care fac parte din patrimoniul cultural național³⁵. Toate aceste norme veneau în sprijinul *Legii ocrotirii patrimoniului cultural național*

³² Corneliu Bucur, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, în „Cibinium” 1974-1978, Sibiu, Muzeul Brukenthal, 1979, p. 111-182.

³³ Volker Wollmann, *Patrimoniul preindustrial și industrial din România*, vol. I, Sibiu, Editura Honterus, 2010.

³⁴ Nicolae Iorga, *Cea dintâi vizită domnească la monumente istorice și opera lui Grigore Matei Vodă Ghica*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, fasc. 30, 1926, Apud O. Velescu, *Preliminariile Legii din anul 1892, Fapte istorice, juridice și deprinderi estetice*, în „Revista Monumentelor Istorice”, nr. 2/1992, anul LXI, București, 1998, p. 5.

³⁵ Dispoziția nr. 424 din 9 iulie 1982 a CCES (Consiliul Culturii și Educației Socialiste)

și prevedeau asigurarea unui suport material în vederea formării și perfecționării personalului de specialitate, precum și existența unei baze științifice solide în activitatea de restaurare și protejare a bunurilor culturale de urmările unor decizii subiective și a unor intervenții lipsite de competență. Potrivit acestei legi, cei care utilizau sau dețineau obiecte etnografice în aer liber aveau obligația de a asigura conservarea și restaurarea acestora. Important, în legătura cu aceste norme, este faptul că ele sunt singurele din România în care au fost descrise în mod detaliat operațiunile întreprinse în scopul lucrărilor de strămutare, a lucrărilor de restaurare „in situ” și a lucrărilor de conservare³⁶, precum și modalitățile de păstrare a integrității și funcționalității originare a obiectivelor etnografice.

Capitolul aduce în discuție aspecte privind întreruperea evoluției arhitecturii vernaculare prin adoptarea tehnicilor de construcție moderne, dar nu întotdeauna optime, acesta reprezentând unul dintre motivele pentru care este necesară adoptarea unei legislații eficiente în demersul protejării și conservării construcțiilor sau chiar a unor localități întregi, „in situ”. În cazul ineficienței legislative, o altă modalitate este aceea de a transfera monumentele de arhitectură vernaculară în muzee etnografice în aer liber, însă cea mai bună soluție ar reprezenta-o colaborarea dintre aceste instituții și cele răspunzătoare de legislația patrimoniului cultural material, secondată de monografierea periodică (la 20 de ani) a unui număr cât mai mare de localități rurale.

După primul război mondial, în România, atenția acordată arhitecturii vernaculare a fost dublată de constituirea primelor muzee în aer liber și vizarea unui număr important de construcții tradiționale, gospodării, biserici de lemn sau instalații tehnice țărănești care urmau să fie transferate în muzee sau conservate in situ.

Chiar dacă principiile elaborate de diferite Carte internaționale au avut ca reper activitatea de restaurare din muzeele etnografice în aer liber, prima soluție în ceea ce privește salvarea patrimoniului vernacular o reprezintă conservarea in situ, urmată abia apoi, în condiții de necesitate stringentă, de transferul în muzeele etnografice în aer liber. Privite în funcție de legislație, activitatea de conservare in situ și activitatea muzeală reprezintă două etape diferite ale salvării patrimoniului, însă privite în funcție de realitățile din teren, acestea devin activități care se condiționează reciproc.

³⁶ Normele privind reglementarea activității de restaurare a bunurilor istorice, artistice, științifice, tehnice, de istorie naturală care fac parte din patrimoniul cultural național, CCES, București, 1982, p. 43.

Capitolul al IV-lea, Muzele etnografice în aer liber din România, se oprește asupra rețelei de muzee în aer liber din țară, la nivelul anului 2013, cu prezentarea și reprezentarea detaliată a profilului fiecăruia, cu evidențierea elementelor specifice din planurile de sistematizare.

Inițiativa transferării unor monumente de arhitectură populară din siturile originale într-o rezervație culturală de tipul parcului etnografic aparține suedezului Artur Hazelius care a organizat primul muzeu etnografic în aer liber din Europa, în anul 1891, în apropiere de Stockholm, la Skansen (Suedia). Acesta a fost impulsul constituirii rețelei europene a muzeelor în aer liber, de expansiune mondială, proces la care România a aderat încă de la începutul secolului al XX-lea, fiind una dintre țările cu inițiative și realizări deosebite în domeniu și dispunând de un inestimabil patrimoniu de civilizație și cultură populară tradițională. Tot în 1891 se pun bazele muzeului în aer liber din Oslo (Norvegia), ulterior fiind înființate muzee ale civilizației tradiționale în Danemarca (1901), Finlanda (1909), Olanda (1912)³⁷ etc.

Dezvoltarea muzeelor a luat proporții îndeosebi după primul război mondial, interesul pentru aceste instituții crescând treptat, odată cu publicarea declarației-program denumită „Charta Muzeelor în Aer Liber” din 1958 și cu înființarea, în anul 1966, la Bokrijk (Belgia), a „Asociației europene a muzeelor în aer liber”. Prima întâlnire de lucru a asociației a avut loc chiar la București, având ca temă generală organizarea muzeului etnografic în aer liber (principii și metode).³⁸

În momentul de față, rețeaua muzeelor în aer liber din Europa cuprinde peste 2000 de unități muzeale, multe dintre acestea fiind incluse în repertoriul instituțiilor muzeale publicate de Adelhardt Zippelius³⁹ și Jerzy Czajkowski⁴⁰, precum și în cartea mai recentă a lui Sten Rentzhog⁴¹.

În România, prima lege privind transferul valorilor patrimoniale în muzee a apărut abia în anul 1932 – Legea Muzeelor, ale cărei principii și reglementări⁴² au fost stabilite de istoricul Nicolae Iorga. Cu toate acestea, în 1933, Al. Tzigara-Samurçaș

³⁷ Adelhardt Zippelius, *Handbuch der europäischen Freilichtmuseen*, Köln-Bonn, [f. e.], 1974, p. 27.

³⁸ *Simpozion - Comunicări, Organizarea muzeului etnografic în aer liber (principii și metode)*, București, [f. e.], / Verband europäischer Freilichtmuseen (Tagung 1966), Köln, [f. e.], 1967.

³⁹ Adelhardt Zippelius, *op. cit.*

⁴⁰ Jerzy Czajkowski, *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, Rzeszow-Sanok, [f. e.], 1984.

⁴¹ Sten Rentzhog, *Open Air Museums: The History and Future of a Visionary Idea*, Stockholm and Östersund, Carlsson Jamtli Förlag, 2007.

⁴² Apud Liviu Ștefănescu, *Activitatea muzeografică a lui Nicolae Iorga*, în *Revista Muzeelor*, nr. 1, 1965, p. 48.

considera că: „realizarea muzeelor în aer liber era prematură pentru că nu au dispărut încă din uz îndeletnicirile care în toate țările nordice nu se mai păstrează. [...] România întreagă este un muzeu în aer liber! În orice sat ne-am opri, putem face demonstrații etnografice mai convingătoare, deci mai originale, decât cele factive din țarcurile muzeelor înjghebate ale oficialității.”⁴³ Dacă privim în timp, evoluția din deceniile ulterioare afirmației lui Tzigara-Samurcaș a confirmat intuiția ctitorilor muzeelor etnografice în aer liber, infirmând supozițiile muzeografului, conform cărora nu era necesară înființarea unor parcuri etnografice.

Primul proiect care a vizat înființarea muzeelor etnografice în România poate fi încadrat în perioada 1900-1918. Atât în Transilvania, cât și în întreaga țară, au fost transferate în muzee sau pavilioane monumente de arhitectură populară cu o valoare patrimonială deosebită. Amintim, în acest caz, exemplul bisericii din Turea și al celebrei case din Ceauru (Gorj), construită de Antonie Mogoș între anii 1875-1879, care au fost duse de Tzigara Samurcaș la „Muzeul de etnografie și artă națională” din București, în anul 1910. Muzeul lui Tzigara Samurcaș, cunoscut astăzi ca „Muzeul Țăranului Român”, revendică paternitatea întâiului proiect de transferare a unor case din diferite regiuni ale țării⁴⁴, iar construcția din Ceauru a devenit „casa din casă”, fiind expusă permanent într-o încăpere luminoasă a muzeului, care-i subliniază stilul original și unic al elementelor decorative.

Inițiativa organizării primelor unități muzeale este legată de două discipline: sociologia și etnografia, prima dintre acestea fiind consacrată la nivel național și, apoi, universal prin concepția și metoda monografică introduse și promovate de Dimitrie Gusti, iar cea de-a doua debutând ca știință autonomă, cu obiect și metode de cercetare proprii⁴⁵.

Tot în capitolul al IV-lea sunt tratate pe larg aspecte legate de înființarea, funcționarea și evoluția celor 20 de unități muzeale în aer liber din România (vezi fig. 1 – p. 21). De asemenea, este urmărită măsura în care diferitele tipuri de sate sunt sugerate în cadrul muzeelor în aer liber. Din acest punct de vedere, se iau în considerare planul muzeului, structura lui internă, densitatea și felul de grupare al gospodăriilor, raportul dintre ulițe și case, locul și direcția clădirilor și gruparea lor față

⁴³ Al. Tzigara-Samurcaș, *Suntem vrednici de un muzeu național!*, în „Viața Românească”, I, 1908, p. 19.

⁴⁴ Corneliu Bucur, *Tratat de etnomuzeologie* (vol. I), Sibiu, Editura ASTRA Museum, 2004, p. 22.

⁴⁵ Vezi George Vâlsan, *O știință nouă: etnografia*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1927.

de uliță, tipurile de gospodării, așezarea monumentelor de utilitate publică, altitudinea și relieful terenului etc.

Muzele etnografice în aer liber, prin limitele pe care le impune terenul, dar și prin prioritatea în reprezentarea muzeală a zonei geografice din imediata apropiere, nu pot reda tipologia generală a unui sat tocmai pentru faptul că rolul lor este acela de a surprinde realitatea etnografică, dar și istorică, socială, economică a satului privit în perspectivă diacronică prin prezentarea unor case și gospodării din diferite perioade istorice, a unor construcții date înainte sau după anumite măsuri de sistematizare. La baza culturii și civilizației unui popor stau trei unități inseparabile: locuința, gospodăria și așezarea, iar muzeele etnografice în aer liber „pun în scenă” realitatea socială a satului, care, prin organizarea vetrei, prin concentrarea locuințelor și a dependențelor, s-a raportat constant, pe tot parcursul devenirii sale, unei singure realități, realitatea geografică a teritoriului. Dacă în ceea ce privește reconstituirea cât mai fidelă a mediului înconjurător din care au fost aduse monumentele, muzeele etnografice în aer liber întâmpină dificultăți legate de amenajări peisagistice complexe și de terenul limitat, lucrurile par să fie mai simple atunci când vine vorba de imaginea asupra satului, pe care muzeele o redau prin case și gospodării cu valoare de exponat sugestiv în ceea ce privește evoluția arhitecturii vernaculare, a ocupațiilor și meșteșugurilor.

Dintre toate elementele structurale ale satului românesc reprezentate în muzeele în aer liber, casele și gospodăriile dețin cel mai important loc. Muzeele acordă o atenție specială reconstituirii habitatului, iar prin acesta implicit, tipologiei satelor în funcție de amplasarea gospodăriilor, a profilului ocupațional, ilustrării meșteșugurilor, industriilor tradiționale etc.

Ulițele din muzeele în aer liber sunt extrem de importante deoarece prin redarea lor cât mai fidelă se realizează punerea în valoare a monumentelor și facilitatea circuitului turistic.

În muzeele etnografice în aer liber, ulița contează din punct de vedere topografic, în măsura în care sugerează ideea de incursiune în lumea diferitelor tipuri de sate. Un rol esențial în această privință îl are un număr cât mai mare de monumente de arhitectură tradițională provenite din diferite zone ale țării, reprezentate pe o suprafață cât mai întinsă.

Dacă gospodăriile sunt o realitate definitivă pentru geografia spațială, iar

bisericile reprezintă coordonatele geografiei spirituale ale poporului român și dacă „orice sat românesc, moldovean, muntean sau din țările Ardealului, de munte sau de șes, care ascundea în el atâtea case țărănești, lăsa să se vadă din depărtări doar albele clopotnițe ale bisericii”⁴⁶, muzeele etnografice în aer liber acordă, la rândul lor, o importanță deosebită existenței și amplasării bisericii în contextul celorlalte construcții.

Alte elemente de utilitate publică regăsite în muzeele etnografice în aer liber și prezentate în cadrul lucrării sunt: școala, primăria, prăvălia, cârciuma, hanul, urmate de nu mai puțin importante semne și însemne sătești: troițele, fântânile sau chiar cimitirele.

Ultimul capitol, cel de-al V-lea, *Etnomuzeologia românească în context european*, aduce în discuție locul muzeelor în aer liber din România în cadrul rețelei muzeale de acest tip din Europa, cu sublinierea împlinirilor, a dezideratelor și, îndeosebi, a elementelor de identitate.

Pentru a schița principalele tendințe ale muzeologiei românești văzute în context european, trebuie avute în vedere, dincolo de prezentarea de ansamblu, evaluarea interpretărilor existente, repertorierea opțiunilor metodologice și a strategiilor discursive adoptate de aceste instituții. Muzeografia românească a evoluat axându-se, din ce în ce mai mult, pe termeni ce vizează aspecte legate de metodă, concepție, cauzalitate, patrimoniu cultural material, dar și imaterial, pedagogie, servicii interactive, informație cât mai diversificată etc.

Muzeele din România au dobândit un rol din ce în ce mai important în păstrarea, îmbogățirea și cercetarea științifică a valoroaselor colecții de artă populară, cât și în conservarea activă a meșteșugurilor artistice tradiționale contemporane, prin acordarea unei atenții deosebite nu numai obiectelor și uneltelor, cât și creatorilor și utilizatorilor bunurilor și valorilor cultural-artistice și utilitare. Un exemplu în acest sens este *Muzeul din Dumbrava Sibiului*, care oferă, prin condițiile naturale și prin contextul cultural creat, un cadru ideal pentru organizarea manifestărilor culturale precum taberele de creație artistică de inspirație etnografică, taberele de creație plastică pentru copii și tineri, cu teme inspirate din patrimoniul și atmosfera muzeului, concursuri pe tema cunoașterii și practicării tradițiilor folclorice, spectacole de sunet și lumină pe cele mai diverse teme etc.

⁴⁶ Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*, București, Editura Vremea, 2006, p. 136.

Acest capitol acordă un spațiu amplu identității muzeelor în aer liber din România, cu accent pe profilul inițial și evoluția a patru dintre cele mai importante instituții de acest gen din țară: *Parcul Etnografic „Romulus Vuia”* de la Cluj Napoca, *Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”* de la București, *Muzeul din Dumbrava Sibiului* și *Muzeul Satului Maramureșean* din Sighetul Marmației.

Sunt urmărite trei planuri ale identității: *planul intra-etnic*, pe care îl putem raporta la nivel „intern” (prin compararea valorilor culturale ale grupurilor etnice regionale, zonale și locale reprezentate în muzee) și „extern” care prilejuiește un studiu etnografic comparativ între comunitățile românești din întreaga diasporă și reprezentarea muzeală a acestora; *planul inter-etnic* al analizei comparative a trăsăturilor etnografice ale tuturor minorităților etnice din România, distincte de cele ale românilor, urmărindu-se evidențierea importanței zonale (regionale) a unor minorități cu o pondere mai mare în anumite zone; *planul internațional*, al comparării valorilor cultural-definitorii la nivel european. În cadrul acestui plan, am urmărit aspecte comparative și diferențiale pe baza tendințelor muzeale observate în cadrul stagiului realizat în Ungaria, Cehia, Austria și Danemarca.

Considerațiile finale vizează importanța muzeului în aer liber din România în salvarea și conservarea elementelor de identitate, în dezvoltarea turismului de factură etnologică din România. Totodată, oferă analize și statistici recente privind satul tradițional românesc, cu detalii legate de elementele sale constitutive, de necesitatea realizării unei bănci de date (scriptică și imagistică) privind satul de pe ambele versante ale Carpaților, utilă sper – tuturor cercetătorilor preocupați de cultura, civilizația și spiritualitatea românească.

Glosarul este menit a clarifica o serie de termeni dialectali (majoritatea intrați în memoria pasivă) sau de specialitate pentru a veni în ajutorul lectorului mai puțin edificat asupra temei cercetate.

Anexele și ilustrațiile încearcă să completeze informațiile prin redarea unor imagini și hărți reprezentative pentru satul tradițional, cu intenția clară de a sprijini cercetătorul interesat de reprezentarea lumii rurale în muzeele în aer liber din România.

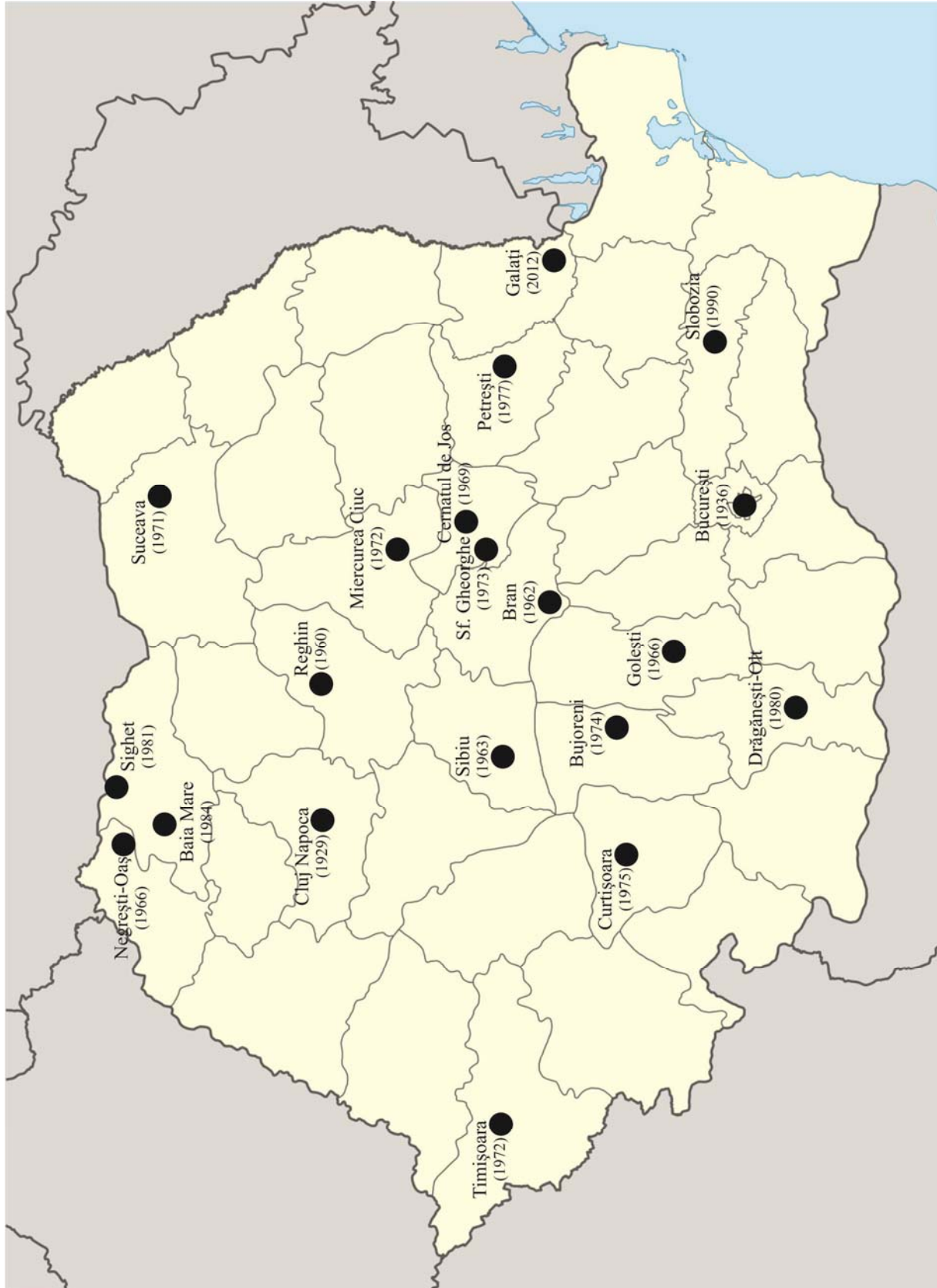

Fig. 1: Harta muzeelor cu expunere în aer liber din România (situație 2014)

Bibliografie selectivă

I. Documente de arhivă

Inedite:

1. Arhiva Asociației folcloriștilor și etnografilor din județul Sibiu:
 - o Fond „Cercul permanent de etnografie și folclor” (Dosar nr. 24 și Dosar nr. 29, cutia nr. 3):
 - *Organizarea activităților de cercetare a folclorului și etnografiei din județul Sibiu*
 - Cornel Frăcea, *Mori, pive, joagăre pe văile apelor de pe teritoriul comunei Tilișca*
 - o Fond „Gh. Pavelescu” (Dosar nr. 40, cutia nr. 5):
 - *Schiță pentru o istorie a așezărilor din Valea Sebeșului*
 - *Viața nouă a țărănimii noastre colectiviste oglindită în literatura realist-socialistă*
2. Arhiva documentară a Complexului Național Muzeal „Astra”, Sibiu (Colecția Cărți bibliotecă C.I.D. „Cornel Irimie” – nr. inv. M.F. 38057; Colecția „Dr. Gh. Telea” – nr. inv. M.F. 147546).
3. Arhiva documentară a Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca (fond „Romulus Vuia”).
4. Arhiva Muzeului în aer liber din Szentendre, Ungaria (fișe de teren, relevee ale monumentelor achiziționate, materiale audio-vizuale).
5. Arhiva Muzeului valah în aer liber, Rožnov pod Radhoštěm, Cehia (fond „Jaroslav Stika”).

Edite:

1. *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*. Serie nouă. Vol. VIII (1862-1866), coord.: Daniela Bușă, București, Editura Academiei Române, 2013.
2. *Habitatul: răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, Vol. II: *Banat, Crișana, Maramureș*, coord.: Alina Ioana Ciobănel, Monica Budiș, Paul Drogeanu, București, Editura Etnologică, 2010.
3. *Habitatul: răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român*, Vol. III: *Transilvania*, coord.: Ion Ghinoiu, Alina Ioana Ciobănel, Paul Drogeanu, București, Editura Etnologică, 2011.

II. Instrumente de lucru

1. *Atlasul etnografic român*, vol. I – *Habitatul*, vol. II – *Ocupațiile*, coord.: Ion Ghinoiu, București, Editura Academiei Române, 2003.
2. *Atlasul etnografic român*, vol. III – *Tehnica populară. Alimentația*, coord.: Ion Ghinoiu, București, Editura Academiei Române, 2008.
3. Chevalier, Jean și Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, vol. I-III, Iași, Editura Polirom, 2009.
4. *Dicționar de etnologie și antropologie*, coord.: Pierre Bonte, Michel Izard, trad.: S. Vultur, R. Răutu, Iași, Editura Polirom, 1999.
5. *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, coord.: Gilles Ferréol, Guy Jucquois, traducere: Nadia Farcaș, Iași, Editura Polirom, 2005.
6. *Ghidul muzeelor și colecțiilor din România*, coord.: Irina Oberländer-Târnoveanu, București, cIMeC, 2000.
7. Godea, Ioan, *Dicționar etnologic român*, București, Editura Etnologică, 2007.
8. Marcu, Florin, *Marele dicționar de neologisme*, Ediția a VII-a revăzută, augmentată și actualizată, București, Editura Saeculum I. O., 2004.
9. *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, coord.: Albert Dauzat, Jean Dubois, Henri Mitterand, Paris, 1964.
10. Stoica, Georgeta, Petrescu, Paul, *Dicționar de artă populară*, București, Editura Enciclopedică, 1997.
11. *Tezaurul toponimic al României. Transilvania. Județul Sălaj*, coord.: Pavel Eugen, Augustin Pop, Ion Roșianu, Gabriel Vasiliu, București, Editura Academiei Române, 2006, p.44-244.

III. Lucrări generale

1. Apolzan, Lucia, *Carpații – tezaur de istorie. Perenitatea așezărilor risipite pe înălțimi*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
2. Apolzan, Lucia, *Gruparea așezărilor în funcție de evoluția economică și socială. Zona Porților de Fier*, în „Studii și Comunicări de Etnografie și Istorie”, 1979, p. 83-108.
3. *Banatul de altădată. Studii istorice*, vol. I, coord.: C. Grofșorean, Timișoara, 1944.

4. Bârlea, Ioan, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909.
5. Bernea, Ernest, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, București, Editura Humanitas, 2005.
6. Blaga, Lucian, *Elogiul satului românesc*, București, 1937. (Supliment al revistei *Transilvania*, nr. 3-4 / 1994)
7. Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, București, Humanitas, 1994.
8. Bozan, Maria, *Preliminarii la o întâlnire culturală. Franz Binder – călător și colecționar*, în „Studii și comunicări de etnologie”, Tom XX/2006, p. 199-204.
9. Bran, Florina, Marin, Dinu, Șimon, Tamara, *Turismul rural*, București, Editura Economică, 1997.
10. Braudel, Fernand, *Le monde contemporain*, Paris, [f.e.], 1963.
11. Butură, Valer, *Etnografia poporului român – Cultura materială*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.
12. Colta, Rodica, *Interetnicitate și construcții identitare în zona de frontieră româno-maghiară*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2011.
13. *Crucea – punte a învierii. Tradiții și monumente funerare din Oltenia*, coord.: Ovidiu Baron, Mirela Crețu, Valer Deleanu, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2011.
14. *Dezbateri. Colocviul „Termenii: târg/oraș. Semnificație, evoluție și utilizare”*, în „Historia Urbana”, Tomul I, Nr. 1/1993, București, Editura Academiei Române, p. 83-109.
15. Djuvara, Neagu, *Biserici din Moldova*, București, Editura Artex Impresiones, 2009.
16. Doxiadis, Constantin A., *Architecture in transition*, London, Hutchinson, 1964.
17. Eliade, Mircea, *Sacrul și profanul*, ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 2013.
18. *Etnopsihologie și imagologie. Sinteze și cercetări*, coord.: Luminița Mihaela Iacob, Iași, Editura Polirom, 2003.
19. Florescu, Radu, *Cercetarea științifică în muzeu*, în „Apulum”, XIX, Alba Iulia, 1981, p. 743-751.
20. Gob, André, Drouguet, Noémie, *La muséologie, Histoire, développements, enjeux actuels*, Paris, 2006.
21. Godea, Ioan, *Arhitectura din România între anii 1300-1700. Sinteze, crestomație, reconstituiri, imagini*, Oradea, Editura Primus, 2011.

22. Godea, Ioan, *Arhitectura românească în epoca modernă – 1700-1900*, Oradea, Editura Primus, 2012.
23. Godea, Ioan, *Biserici de lemn din România. Istorie și decor*, București, Editura Noi Media Print, 2013.
24. Godea, Ioan, Știucă, Narcisa, *Târgul de fete*, Cluj-Napoca, Editura Dacia XXI, 2011.
25. Grisellini, Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, traducere de C. Feneșan, Timișoara, Editura Facla, 1984.
26. Gusti, Dimitrie, *La science de la réalité sociale*, Paris, Alcan, 1941.
27. Herseni, Traian, *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Cluj Napoca, Dacia, 1977.
28. Ionașcu, Gheorghe, *Dezvoltarea durabilă a habitatului montan*, în „Academica”, nr. 13-14 / 2003, București, Editura Academiei, p. 131-135.
29. Ionescu, Grigore, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982.
30. Ionescu, Grigore, *Arhitectura populară românească*, București, Editura Minerva, 1957.
31. Ionescu, Grigore, *Arhitectura românească. Tipologii, creații, creatori*, București, Editura Tehnică, 1986.
32. Ionescu, Grigore, *Relatare asupra istoriei arhitecturii românești din cele mai vechi timpuri până în ziua de azi*, București, Editura de Stat pentru Arhitectură și Construcții, 1954.
33. *Istoria Transilvaniei*, vol. I – (*Până la 1541*), coord.: Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, ediția a II-a, 2009.
34. *Istoria Transilvaniei*, vol. II – (*Până la 1711*), coord.: Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2007.
35. *Istoria Transilvaniei*, vol. III – (*Până la 1918*), coord.: Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2008.
36. Lévy-Strauss, Claude, *Antropologie structurală*, București, Editura politică, 1978.
37. Martin, Emilia, *Românii din Ungaria. Studii de etnologie – Particularități etnice în cultura materială a românilor din Ungaria*, Gyula, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria, 2013.

38. Mauss, Marcel, *Sociologie et anthropologie*, Paris, PUF, 1950.
39. Mehedinți, Simion, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*, în *Discursuri de recepție la Academia Română*, ediție îngrijită de Octav Păun și Antoaneta Tănăsescu, București, Editura Albatros, 1980, p. 129-141.
40. Mihăescu, Veronica, Crișan, Ciprian, *Muzeul virtual al secolului XXI. Formule de prezentare ale muzeului în spațiul cibernetic*, în „Revista muzeelor”, nr. 3/2005, p. 88-91.
41. Mihăilescu, Vintilă, *Fascinația diferenței*, București, Editura Paideia, 1999.
42. Moise, Ilie, *Proiecții etnografice în comerț și turism*, Sibiu, Editura „Alma Mater”, 2002.
43. Moise, Ilie, *Quo vadis, cultura populară?*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2005.
44. Moise, Ilie, *Seducția Muzeului*, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2010.
45. Moise, Ilie, *Sub semnul ceremonialului – o incursiune în spațiul valorilor identitare*, Cluj-Napoca, Editura Aronda, 2007.
46. Neamțu, Vasile, *Piețele și ulițele medievale ale Moldovei (contribuții)*, în „Historia Urbana”, Tomul VII, Nr. 1-2/1999, București, Editura Academiei Române, p. 113-120.
47. Nicolescu, Corina, *Muzeografie generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979.
48. Niedermaier, Paul, *Habitatul medieval în Transilvania*, București, Editura Academiei Române, 2012.
49. Noica, Constantin, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, Editura „Eminescu”, 1987.
50. Noica, Constantin, *Rostirea filozofică românească*, București, Editura Științifică, 1970.
51. Oberländer Târnoveanu, Irina, *Un Viitor pentru Trecut. Ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural*, București, CIMEC, 2002.
52. Oliver, Paul, *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World*, Cambridge University Press, 1997.
53. Opreș, Ioan, *Ocrotirea patrimoniului cultural*, București, Editura Meridiane, 1986.
54. Opreș, Ioan, *Provocarea noilor muzeografii*, Brăila, Editura Istros, 2008.

55. Panțel, Gabriela, Moise, Ilie, *Astra între identitate și aliniere europeană. Strategii culturale*, București, Academia Română, 2012.
56. Parry, Ross, *Recoding the Museum. Digital heritage and the technologies of change*, New York, 2007.
57. Paul, Iuliu, *Locul și rolul cercetării științifice în activitatea muzeală*, în „Muzeul Național”, II, București, 1975, p. 191-197.
58. Pavelescu, Gheorghe, *Pasărea-Suflet. Studiu de antropologie culturală indo-europeană*, Alba Iulia, Editura Altip, 2009.
59. Pănoiu, Andrei, *Din arhitectura lemnului din România*, București, Editura Tehnica, 1977.
60. Petrescu, Paul, *Imaginea omului în arta populară românească*, București, Editura Meridiane, 1969.
61. Pilloy-Dubois, R., *Reherches historiques sur le village de Villers-la-Ville*, Villers-la-Ville, E. Oleffe, 1977.
62. Poirier, Jean, *Histoire de l'ethnologie*, Paris, Presses Universitaires de France, 1969.
63. Pop, Mihai, *Problèmes généraux de l'ethnologie européenne*, în *Folclor românesc*, vol. 1, București, Editura Grai și Suflet, 1998.
64. Prodan, David, *Răscoala lui Horea*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
65. Raliade, Rodica, *Rolul Școlii Sociologice de la București în crearea și accesarea documentelor etnologice*, în „Datina” – periodic constănțean de etnologie, anul XVI, nr. 59, decembrie 2010.
66. Rebreanu, Liviu, *Lauda țăranului român*, București, 1940. (Supliment al revistei *Transilvania*, nr. 3-4 / 1994)
67. Redfield, Robert, *Peasant Society and Culture, an Anthropological Approach to Civilisation*, Chicago, University of Chicago Press, 1956.
68. Ricœur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Paris, Editions du Seuil, 1990.
69. Riegel, Alois, *Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen, seine Entstehung*, Wien, Braumüller, 1903.
70. *Rolul patrimoniului în contextul crizei valorilor*, coord.: Avram Cristea, Jan Nicolae, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2013.

71. Rösener, Werner, *Țăranii în istoria Europei*, traducere de Maria-Magdalena Angheliescu, Iași, Editura Polirom, 2003.
72. Sebestyén, Gh., Sebestyén, V., *Arhitectura Renașterii în Transilvania*, București, Editura Academiei R.P.R., 1963.
73. Sorlin, Pierre, *Sauvons le visage de l'Europe*, Paris, 1972.
74. Spengler, Oswald, *Declinul Occidentului*, vol. I-II, traducere I. Lascu, Craiova, Editura Beladi, 1996.
75. Stahl, Henri H., *Amintiri și gânduri*, București, Editura Minerva, 1981.
76. Stahl, Henri H., *Istoria socială a satului românesc*, București, Editura Paideia, 2002.
77. Stahl, Henri H., *Satele devălmașe*, volumul II, Editura Cartea Românească, 1998.
78. Stănculescu, Florea, Gheorghiu, Adrian, Petrescu Paul, *Tezaur de arhitectură populară din Gorj*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1973.
79. Stocking, George, *Objects and Others. Essays on Museums and Material Culture*, Madison, University of Wisconsin Press, 1985.
80. Stoica, Georgeta, *Arhitectura populară românească*, București, Editura Meridiane, 1989.
81. Stroia, Marian, *Caracterul unitar al civilizației populare românești, în relațiile călătorilor străini*, în *Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, 1, Sibiu, 1981, p. 43-47.
82. *Școlile Spiru Haret. Program al arhitecturii comunitare de-a lungul secolului al XX-lea*, București, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, 2012.
83. Șișeștean, Gheorghe, *Români care s-au stins. Valahii din Carpații Nordici și românii din Ungaria*, Cluj Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2012.
84. Ștefănescu, Liviu, *Activitatea muzeografică a lui Nicolae Iorga*, în „*Revista Muzeelor*”, nr. 1, 1965, p. 44-50.
85. Tănase, Alexandru, *Cultură și civilizație*, București, Editura Politică, 1977.
86. Tănase, Michel, *Piața orașului Mediaș: un exemplu tipic de piață „evolutivă”*, în „*Historia Urbana*”, Tom II, Nr. 1/1994, București, Editura Academiei Române, p. 51-70.
87. Toșa, Ioan, *Romulus Vuia. Patru decenii de cercetare în etnografia românească*, Cluj-Napoca, Editura Mediamira, 1999.

88. *Treasures of one hundred years in the Munkácsy Mihály Museum (1899-1999)*, editors: Igor Grin, Imre Szatmári, Békéscsaba, 1999.
89. Tzigara-Samurçaș, Alexandru, *Arta în România. Studii Critice*, București, Editura Minerva, 1909.
90. Vătășianu, Virgil, *Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările Române*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj”, III, 1960, p. 27-36.
91. Vâlsan, George, *O știință nouă: etnografia*, Cluj-Napoca, Editura Academiei, 1927.
92. Vitruviu, *Despre arhitectură*, vol. X, București, Editura Academiei Române, 1964.
93. Vlăduțiu, Ion, *Turism cu manualul de etnografie*, București, Editura Sport-Turism, 1976.
94. Vulcănescu, Romulus, *Mitologie română*, București, Editura Academiei Române, 1985.
95. Weber, Max: *The Origin of Ethic Groups*, în *Oxfordreaders: Ethnicity*, edited by John Hutchinson and Anthony D. Smith, Oxford University Press, Oxford – New York, 1996.
96. Wollmann, Volker, *Patrimoniu preindustrial și industrial din România*, vol. I, Sibiu, Editura Honterus, 2010.
97. Wollmann, Volker, *Patrimoniu preindustrial și industrial în România*, vol. III, Sibiu, Editura Honterus, 2012.
98. Zamfirescu, Duiliu, *Poporanismul în literatură*. Răspuns Titu Maiorescu, 16 mai 1909, în *Discursuri de recepție la Academia Română*, ediție îngrijită de Octav Păun și Antoaneta Tănăsescu, București, Editura Albatros, 1980, p. 38-57.
99. Zub, Alexandru, *Istorie și finalitate. În căutarea identității*, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2004.

IV. Lucrări speciale

1. *20th Conference of the Association of European Open Air Museums*, coord.: Miklós Cseri, Szentendre, 2001.
2. *50 de ani de muzeu în aer liber în Dumbrava Sibiului în 18 interviuri*, coord.: Ovidiu Baron, Lucian Nicolae Robu, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2013.
3. Arpád, Furu, *Torockó építészeti öröksége (The Architectural Heritage of Rimetea)*, în „Transsylvania Nostra”, Anul III, nr. 10, Cluj-Napoca, 2009, p. 21-29.

4. Avanu, George, Popoiu, Paula, *Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, București, Editura Age-Art, 2009.
5. Avram, Alexandru, Godea, Ioan, *Monumente istorice din Țara Crișurilor*, București, Editura Meridiane, 1975.
6. Baconsky, Teodor, *Biserici de lemn din Maramureș*, București, Editura Artec Impresiones, 2009.
7. Bernea, Ernest, *Civilizația română sătească*, ediție îngrijită de Rodica Pandele, ed. a II-a, rev., București, Editura Vremea, 2006.
8. Bucur, Corneliu, *Coordonatele muzeului modern: știința, cultura, educația*, în „Studii și comunicări de etnologie”, Tom XVI/2002, p. 111-139.
9. Bucur, Corneliu, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, în „Cibinium” 1974-1978, Sibiu, Muzeul Brukenthal, 1979, p. 111-182.
10. Bucur, Corneliu, *Patrimoniul tehnic tradițional (preindustrial) din România*, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2007.
11. Bucur, Corneliu, *Premiul UNESCO pentru patrimoniul tehnic „Dumbrava Sibiului”*, în „Revista muzeelor”, nr. 3/2005, p. 118-120.
12. Bucur, Corneliu, *Tratat de etnomuzeologie*, vol. I și II, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2004.
13. Butură, Valeriu, *Secția în aer liber a Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, 1962-1964, Cluj, 1964, p. 3-72.
14. *Conservarea și restaurarea arhitecturii vernaculare*, coord.: Vivian Dragomir, Craiova, Editura Universitaria, 2012.
15. *Cornel Irimie și evoluția Muzeului Tehnicii Populare*, coord.: Marius-Florin Streza, Lucian Nicolae Robu, Sibiu, Astra Museum, 2013.
16. Cristea, George, Dăncuș, Mihai, *Maramureș - un muzeu viu în centrul Europei*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000.
17. Dăncuș, Mihai, *Muzeul satului maramureșean. Sectorul de instalații tehnice populare acționate de apă*, Cluj Napoca, Editura Dacia XXI, 2011.
18. Dăncuș, Mihai, *Sighetul Marmației. Muzeul Etnografic al Maramureșului*, București, Editura Museion, 1995.
19. *Discover rural Hungary. Guide. Hungarian Open Air Museum*, ed.: Miklós Cseri, Szentendre, 2007.

20. Dumistrăcel, Stelian, *Sate dispărute – sate amenințate*, Iași, Editura Institutului European, 1995.
21. Gangolea, Cornelia, *O realitate a comunității rurale tradiționale: cimitirul – implicații etnolingvistice*, în „Studii și comunicări de etnologie”, tom XIII/1999, p. 177-182.
22. Godea, Ioan, *Muzeotehnică*, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2007.
23. Godea, Ioan, *Muzeul Satului: 1936-2003*, București, Editura C.N.I. Coresi, 2004.
24. Goia, Ioan-Augustin, *Dificultățile cercetării de colecție în muzeele etnografice românești*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, 2006, p. 207-213.
25. *Guides to The National Museum. Landscapes – Buildings – People*, coord.: Inger Tolstrup, Copenhagen, The National Museum of Denmark, 2007.
26. Gusti, Dimitrie, *Muzeul satului românesc*, în *Pagini alese*, București, Editura Științifică, 1965.
27. Irimie, Cornel, *Dezvoltarea și profilarea tematică a muzeelor etnografice în aer liber în România*, în „Cibinium”, 1974-1978, p. 45-52.
28. Irimie, Cornel, *Muzeul Tehnicii Populare. Actualitate, concepție, profil, tematic și plan de organizare*, în „Cibinium”, Studii și materiale privind Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului, Sibiu, 1966, p. 15-28.
29. Irimie, Cornel, *Profilul tematic complex și problematica interdisciplinară a muzeului meșteșugurilor și tehnicii populare*, în „Cibinium”, Studii și materiale privind Muzeul Tehnicii Populare, 1969-1973, Sibiu, 1973, p. 5-8.
30. Joja, Constantin, *Arhitectura românească în context european*, București, Editura Tehnică, 1990.
31. Maican, Dumitru, *Muzeul viticulturii și pomiculturii din România*, București, Editura Sport-Turism, 1983.
32. Maxim, Virgil, Godea, Ioan, *Considerații istorice și demografice privind evoluția tipologică a așezărilor rurale din nord-vestul României*, în „Biharea” – culegere de studii și materiale de etnografie și artă, Oradea, Muzeul Țării Crișurilor, 1975, p. 7-44.
33. Moise, Ilie, *Povestea Caselor. Casa Cut*, Craiova, Editura Universitaria, 2013.
34. *Monumente de arhitectură tradițională în Muzeul Astra*, coord.: Ciprian Anghel Ștefan, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2010.

35. *Morile de vânt din Dobrogea. Hedwig Ulrike Rușdea în memoria etnomuzeologiei românești*, coord.: Valer Deleanu, Delia Voina, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2012.
36. Mureșan, Florin Valeriu, *Satul românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2005.
37. *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „Astra” (Dumbrava Sibiului)*. Catalog, coord.: Corneliu Bucur, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2007.
38. *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale Astra: Ghid*, coord.: Ovidiu Baron, Ciprian Ștefan, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2013.
39. *Muzeul etnografic Reghin (1960-2010)*, coord.: Maria Borzan, Târgu-Mureș, Editura Nico, 2010.
40. Niedermaier, Paul, *Completări și ameliorări la proiectul de realizare arhitectonică, peisagistică și funcțională a Muzeului tehnicii populare din Dumbrava Sibiului*, în „Cibinium”, 1974-1978, Sibiu, p. 71-80.
41. Niedermaier, Paul, *Proiectul de sistematizare a muzeului din Dumbrava Sibiului*, în „Cibinium”, 1966, Sibiu, p. 29-40.
42. *Oameni care au făcut muzeul*, coord.: Valer Deleanu, Delia Voina, Sibiu, Editura „Astra Museum”, 2013.
43. Onișor, Teodor, *Etapele de dezvoltare a colecțiilor Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, 1958. p. 15-78.
44. Opreș, Ioan, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, București, Editura Enciclopedică, 1994.
45. Opreș, Ioan, *Istoria muzeelor din România*, București, Editura Museion, 1994.
46. Opreș, Ioan, *Ocrotirea patrimoniului cultural*, București, Editura Meridiane, 1986.
47. Opreșan, Ioan, *Troițe românești. O tipologie*, Editura Vestala, București, 2003.
48. Petrescu, Paul, *Arhitectura țărănească de lemn din România*, București, Editura Meridiane, 1974.
49. Pöttler, Viktor Herbert, *Österreichisches Freilichtmuseum, Stübing*, 1998.
50. Praoveanu, Ion, *Așezările brănene: satul, gospodăria, locuința*, Brașov, Editura Transilvania Expres, 1998.
51. Pricină, Gabriel Nicolae, *Influența procesului de globalizare asupra valorilor tradiționale ale satului românesc*, București, Editura Muzeului Național al

- Literaturii Române, 2013.
52. Rentzhog, Sten, *Open Air Museums: The History and Future of a Visionary Idea*, Stockholm and Östersund, Carlsson Jamtli Förlag, 2007.
 53. Rudofsky, Bernard, *Architecture Without Architects. A Short Introduction to Non-pedigreed Architecture*, New York, The Museum of Modern Art, 1964.
 54. *Satul românesc pe drumul către Europa*, coord.: Mălina Voicu, Bogdan Voicu, Iași, Editura Polirom, 2006.
 55. Stănculescu, Florea, Gheorghiu, Adrian, Petrescu Paul, *Tezaur de arhitectură populară din Gorj*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1973.
 56. Stoica, Georgeta, *Muzee în aer liber din România*, București, Editura Museion, 1993.
 57. Stoica, Georgeta, *Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, București, Editura Arc 2000, 2004.
 58. Taban, Mircea, *Les industries populaires du departement de Caraș-Severin: evolution ethno-historiques et structures performatives contemporaines*, Timișoara, Editura Cosmopolitan Art, 2008.
 59. Toșa, Ioan, *Casa în satul românesc de la începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, Editura Supergraph, 2002.
 60. Toșa, Ioan, Munteanu, Maria Simona, *Parcul Etnografic Național „Romulus Vuia” (1929-2009)*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2009.
 61. Ungureanu, Nicolae, *Muzeul etnografic în aer liber, mijloc original de reflectare a culturii populare, în Simpozion - Comunicări, Organizarea muzeului etnografic în aer liber (principii și metode)*, București, [f. e.], 1967, p. 19-25.
 62. Vlăduțiu, Ion, *Etnografia românească*, București, Editura Științifică, 1973.
 63. Vuia, Romulus, *Satul românesc din Transilvania și Banat – studiu antropogeografic și etnografic*, în *Studii de etnografie și folclor*, vol. I, Ediție îngrijită de Mihai Pop și Ioan Șerb, București, Editura Minerva, 1975, p. 155-360.
 64. *Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm*, coord.: Helena Cviklová, 2010.
 65. Zippelius, Adelhardt, *Handbuch der europäischen Freilichtmuseum*, Köln-Bonn, [f. e.], 1974.
 66. Zsuzsa Kovács, *Göcsej Village Museum*, Zalaegerszeg, 2008.

V. Legislație

1. Decretul nr. 46/1951 privind organizarea științifică a muzeelor și conservarea monumentelor istorice și artistice
2. Legea muzeelor și colecțiilor publice, nr. 311/2003, republicată în *Monitorul Oficial*, nr. 927/15.11.2006
3. Legea nr. 157/1997, privind ratificarea Convenției pentru protejarea Patrimoniului arhitectural al Europei, adoptată la Granada la 03.10.1985 și semnată de România la 22.06.1996, publicată în *Monitorul Oficial* al României, nr. 274/13.10.1997
4. Legea nr. 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, republicată în 2008
5. Legea nr. 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial

VI. Surse internet

1. <http://monumente-etnografice.cimec.ro/> (Muzeul virtual al monumentelor etnografice în aer liber din România) (accesat la 13 februarie 2014)
2. <http://patrimoniu.gov.ro/ro/> (Institutul Național al Patrimoniului) (accesat la 21 ianuarie 2014)
3. <http://whc.unesco.org/> (United Nations Education, Science and Culture Organization) (accesat la 20 decembrie 2013)
4. <http://www.amalr.ro/> (Asociația Muzeelor în Aer Liber din România) (accesat la 2 februarie 2014)
5. <http://www.cimec.ro/> (Institutul de Memorie Culturală) (accesat la 5 februarie 2014)
6. <http://www.cultura.ro/page/45> (Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor) (accesat la 25 ianuarie 2014)
7. <http://www.memoria-ethnologica.ro/> (Revista online) (accesat la 12 decembrie 2013)